

FÂTİMÎ DEVLET YÖNETİMİNDE ETKİN BİR KADIN: SİTTÜLMÜLK

A POWERFUL WOMAN IN FATIMID STATE GOVERNANCE: SITT al-MULK

Efe DURMUŞ*
Havva İSLAM ÇELİK**

Makale Bilgisi

Başvuru: 31 Ekim 2022
Kabul: 26 Aralık 2022

Article Info

Received: October, 31, 2022
Accepted: December, 26, 2022

Öz

Fâtımî devlet yönetiminde kadınlar etkili olmuştur. Bu durum kimi zaman halifenin gücünü kaybettiği dönemde ortaya çıkarken kimi zaman halifenin güçlü olduğu dönemde ortaya çıkmıştır. Etkili olan kadınlar ailenin içinden gelen halife anneleri, halife kızları, halife eşleridir. Özellikle halifenin kızı olmak kişiye doğuştan gelen bir güç ve makam tesis etmiştir. Sittülmülk de bu güç ve makama sahip olan bir Fâtımî kadınıdır. Babasının iktidarında devlet işlerinin içinde bulunan ve yeri geldiğinde babasını etkileyen bu kadın, kardeşinin iktidarında da bu gücünü korumuş ve devlet idaresinde nüfuz sahibi olmuştur. Babasından sonra hilafet makamına geçecek ismi bile kendisi seçmiş ve bunun için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bürokraside söz sahibi olması onu yeni halife ile karşı karşıya getirmiş bu çatışma kimilerine göre Sittülmülk'ün kardeşini öldürmesi ile sonuçlanmıştır. Böylece kardeşinin ortadan kalkması ile istediği kişiyi halifelik makamına getirmiş kısa bir süre de olsa devleti kendi idare etmiştir. Çalışma, Sittülmülk'ün Fâtımî siyasetinde yönetimi ele geçirme mücadelesi ve yönetiminde nasıl bir etkiye sahip olduğu üzerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sittülmülk, Fâtımî, Hâkim-Biemrillâh, Tarih, Kadın

Abstract

Women was effective in the Fatimid state governance. This sometimes manifested itself at times when the caliph lost his power or at times when the caliph was powerful. The women who were effective in the state governance were family members such as the mother, daughters, or wives of the caliph. Especially being the daughter of the caliph established an inherent power and status for the person. Sitt al-Mulk was a

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; efedurmus@harran.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8801-5199; Şanlıurfa-Türkiye.

** Arş. Gör., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi; islam_havva@hotmail.com; ORCID: 0000-0003-2196-7264; Şanlıurfa-Türkiye.

Fatimid woman who held such power and status. She was the woman who interfered with the state affairs during her father's rule and, when appropriate, influenced her father and she was the one who preserved this power during her brother's rule and had influence over the state governance. She even chose the name who would take over the caliphate after her father and took certain actions in that direction. Having a say in the bureaucracy had her and the new caliph challenge each other, and, for some, it ended when Sitt al-Mulk murdered her brother. Thereby, she brought the person she wished to the caliphate position after eliminating her brother and ruled the state herself even for a short period. The study focuses on Sitt al-Mulk's struggle to seize power in Fatimid politics and how it has an effect on her administration.

Keywords: *Sitt-al Mulk, Fatimid, Hâkim-Biemrillâh, History, Woman.*

Giriş

İslam düşünce geleneğinde kadın, ön planda olmamasına rağmen toplumun birçok katmanında önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam devletlerinde kadınlar, fiiliyatta siyasi bir güce sahip olmasa da perde arkasında devlet işlerinde kendi bilgi ve becerileri ile yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Kadınların siyasi hayata dahil olmaları perde arkasından olduğu için onları daha çok sosyal ve kültürel olaylarda aktif rol oynar halde görmekteyiz. Özellikle İslam toplumlarında kadınlar, dayanışmanın somut örneği olan vakıf eserlerinin kurulmasında öncü olmuşlardır.

İslam toplumunda genel bir görüntüsünü verdiğimiz kadın portresi Şii-İsmâilî bir devlet olan Fâtımîlerde de benzerlikler göstermektedir. Büyük servetlere sahip olan Fâtımî kadınları hayır işlerine harcama yapmaktan çekinmemişlerdir. Aynı zamanda servetlerini kendi lüksleri ve keyfi isteklerine göre harcamaktan da geri durmamışlardır. Kimi zaman halife eşi olarak elde edilen bu zenginlik kimi zaman halife kızı kimliği ile elde edilmekteydi. Ancak Fâtımî kadınları arasında zenginliğinin yanı sıra siyasi hayatta rol oynamak isteyen ve devleti kendi birikimi ve tecrübesi ile yönetmek isteyen kadınlar da mevcuttu. Bu kadınlardan biri, V. Fâtımî Halifesi Azîz-Billâh'ın kızı ve VI. Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh'ın üvey kardeşi Sittülmülk idi.

Çalışmanın amacı, Fâtımî devlet ve toplumunda halife kızı olmanın kendisine kazandırdığı avantajları ele alarak bu avantajların devletin yönetiminde Sittülmülk'e nasıl yardımcı olduğunu incelemektir. Bu nedenle, çalışmada toplumun kadın üyesi olarak değil Fâtımî Devleti'ni yönetmeye talip, yeri geldiğinde bürokrasiyi etkileyen adımlar atan yeri geldiğinde bir halifenin vasisi gibi hareket eden Sittülmülk'ün siyasi açıdan hayatı incelenmiştir.

Üç başlık şeklinde tasarlanan çalışmada, ilk olarak babası Azîz-Billâh döneminde kızının nasıl bir konumda olduğu ortaya konulmaya çalışılmış,

annesinin aile bağlarının, ilerleyen süreçte siyasi düşüncesini nasıl etkilediği üzerinden durulmuştur. Kardeşi Hâkim-Biemrillâh dönemi faaliyetlerin ele alındığı ikinci bölümde hilafete geçiş sürecinde Sittülmülk'ün nasıl bir tavır takındığı, kardeşinin halife olmasından sonra aralarındaki ilişkinin seyri ele alınmıştır. Kısa süre de olsa naibelik yaptığı dönemin ele alındığı üçüncü başlıkta Sittülmülk'ün yeğenini halife olarak devletin başına getirmesi ve tek başına devleti kontrol edebilmek için ne tür faaliyetlerde bulunduğu bahsedilmiştir.

Çalışmada ana kaynaklar ve telif eserler kullanılmıştır. Ancak konumuz itibarıyla ana kaynaklar konusunda bazı sıkıntılar mevcuttur. Fâtımî dönemine dair bilgiler içeren İslam tarihi kaynaklarında kronolojik bir sıra takip edilmiş ve Sittülmülk'ün yaşadığı dönemde iktidarda olan halifelerin dönemlerine göre bir ayırım yapılmıştır. Kadınların İslam tarihi kaynaklarında bir başlık olarak yer bulması zordur. Bu nedenle Sittülmülk'e dair birincil kaynaklardan elde edilen bilgiler konu bağlamında kitapların farklı bölümlerinden elde edilmiştir. Elde edilen bu bilgiler müelliflerin vefat tarihi esas alınarak kronolojik olarak analiz edilip metne dahil edilmiştir. Bu hususta Fâtımî Devleti'ne ait özel tarih kitapları ve Fâtımî Devleti'nden bahseden tarih kitaplarının ilgili bölümlerinden faydalanılmıştır. Telif eserlere bakıldığında Sittülmülk'ün bir nevi portresini çizen iki makale mevcuttur. Bunlar Yaacov Lev'in "The Fatimid Princess Sitt al-Mulk" adlı makalesi ile Paul Walker'in "The Fatimid Caliph al-'Aziz and His Daughter Sitt al-Mulk: A Case of Delayed but Eventual Succession to Rule by a Woman" adlı makalesidir. Bunun yanı sıra Delia Cortese'nin *Women and the Fatimids in the World of Islam* adlı kitabı çalışma için birer referans olmuştur.

Azîz-Billâh Dönemi

Bir isim telaffuz edilmeksizin kaynaklarda Sittülmülk¹, Seyyide² ve Seyyidetü Amme³, Seyyidetü'l-mülk⁴, Sittü'l-küllî saltanat⁵, Sittünnaş⁶ şeklinde geçmektedir. Yaygın kullanımda diğer telaffuzlar yerine Sittülmülk

¹ İbn Zâfir, *Ahbârü'd-Düveli'l-Munқаn'a*, Thk. A. Ferre, Kahire 1972, s. 41; İbnü'l-Kalânisî, Ebû Ya'la Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed et-Temîmî, *Târîhu Dimaşk*, Thk. Süheyl Zekkar, Dâru Hassan, Dimaşk 1983, s. 57.

² Antakî, Ebü'l-Ferec Yahyâ b. Saîd b. Yahyâ, *Târîhu Yahya b. Saîd el- Antakî*, Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Jarrou Press, Trablus 1990, s. 373.

³ Antakî, *Târîhu Yahya*, s. 387.

⁴ İbn Hammâd, Ebû Abdullah B. Hamadu Muhammed B. Ali Es-Sanhâcî, *Ahbâru Mülûki Beni 'Ubeyd ve Siretühüm*, Thk. Tihâmî Nakra- Abdülhalîm Uveys, Dâru's-Sahve, Kahire 1981, s. 103.

⁵ Makrizî, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, *İttiazü'l-Hunefa Bi-Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fatimiyyin El-Hulefa*, C. II, el-Meclisü'l-Ala li'ş-Şuuni'l-İslamiyye, Kahire 1996, s. 115.

⁶ J. Walker, "Sitt-ül-Mülk", *IA*, C. X, MEB. Yayınları, İstanbul 1978, s. 721; Hayrettin ez-Ziriklî, "ez-Zâhir el-Fâtımî", *El-A'lâm: Kâmusü Terâcim*, Thk. Züheyr Fethullâh, C. V, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 2002, s. 25.

ifadesi kullanılmaktadır. Devlet hanımı, devlet kadını manasına gelen kelime, bu kadınla özdeşleşmiştir. Sittülmülk, V. Fâtımî Halifesi Azîz-Billâh'ın Mağrib'te⁷ Ümmü veled olan es-Seyyidetü'l-Azîziyye adındaki Rum cariyeden doğan kızıydı.⁸ Kendisi de annesi gibi unvan ile anılmaktaydı.⁹ Fiili hakimiyeti kısa sürmüş olsa da Fâtımî hanedanlığında sözü dinlenen ve hilafet makamına geçen yeğenin yaşının küçük olması sebebiyle devlette yönetimi ele alıp naibelik yapmış bir kadındır.

Sittülmülk üvey kardeşi Hâkim-Biemrillâh'tan yaklaşık on beş yaş büyüktü ve 359/969 senesinde Mağrib'te doğdu.¹⁰ İki kardeşin üvey olmadığına dair anneleri hakkında farklı bir iddia mevcuttur. Bu iddiaya göre es-Seyyidetü'l-Azîziyye hem Hâkim-Biemrillâh'ın hem Sittülmülk'ün öz annesiydi. Ancak Azîz-Billâh'ın bu kadından başka bir veya iki kadınla daha evlendiği bu kadınlardan birinden Hâkim-Biemrillâh'ın dünyaya geldiğini söyleyen araştırmacılar da vardır.¹¹

Sittülmülk'ün annesinin mensup olduğu aile Kıptî olarak kaydedilmiştir. Dönemin Mısır Kıptîlerinin Hıristiyan dinine mensubiyetleri göz önüne alındığında ailenin Hıristiyan olduğu, Sittülmülk'ün dedesi ve iki dayısının da kilise görevlisi olduğu kaydedilmiştir. Sittülmülk'ün büyükbabası hakkında zikredilen kayda göre onun da bir din adamı olduğu anlaşılmaktadır.¹² Azîz-Billâh hilafeti zamanında cariyesinin iki kardeşini önemli iki mevkiye atamıştır. İki kardeş de Hıristiyan din adamlarıydı. Azîz-Billâh döneminde bu iki kardeş Melkit Ortodoks kilisesinin hiyerarşisinde yüksek mevkilere atandılar. Sittülmülk'ün dayılarından biri, Orestes, 375/985 yılında Kudüs Melkit patriği olarak atandı. Yirmi yıl boyunca bu görevde kalan Orestes, ölümünden dört yıl önce Fâtımî-Bizans ilişkilerinde barış isteği ile gönderilen heyetin içinde yer aldı. Anlaşma sonrası Bizans topraklarında kalan Orestes Konstantinapolis'te 396/1005 yılında vefat etti. Diğer dayısı Arseniyus

⁷ İbn Zâfir, *a.g.e.*, s. 57.

⁸ Makrizî, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, Thk. Muhammed Ya'lavi, C. III, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1991, s. 62; Delia Cortese-Simonetta Calderini, *Women and the Fatimids in the World of Islam*, Edinburgh University Press, Edinburg 2012, s. 52.

⁹ Muhammed 'Abdullah İnan, *el-Hâkim Biemrillah ve Esrârü'd-Da'veti'l-Fâtimiyye*, el-Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1983, s. 88; Paul Walker, "The Fatimid Caliph al-'Aziz and His Daughter Sitt al-Mulk: A Case of Delayed but Eventual Succession to Rule by a Woman", *Journal of Persianate Studies*, S. 4, Brill 2011, s. 31.

¹⁰ İbn Zâfir, *a.g.e.*, s. 57; İbn Müeyesser, Ebû Abdillâh Tâcüddîn Muhammed b. Alî b. Yûsuf, *el-Münteka min Aĥbâru Mıŝr*, Thk. Eymen Fuad Seyyid, Kahire 1981, s. 175.

¹¹ Fatima Mernissi, *The Forgotten Queens of Islam*, çev. Mary Jo Lakeland, The University of Minnesota, Minnesota 1990; P. Walker, "The Fatimid Caliph al-'Aziz...", s. 35.

¹² Makrizî, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, C. III, s. 62; Walker, *a.g.m.*, s. 32.

375/985 yılında Fustat ve Kahire metropoliti olarak atandı.¹³ Sittülmülk'ün anne tarafından akrabalık bağları hayatı boyunca güçlü olmuştur. Kendisi Müslüman dahi olsa Hıristiyan olan akrabalarını korumuş ve gözetmiştir.¹⁴

Gençlik yıllarında devlet işlerine, babası sayesinde vakıf olduğu düşünülmektedir.¹⁵ Ayrıca devlet işlerini bilmesinin yanı sıra Halife Azîz-Billâh'ın aldığı kararlarda etkili olduğu görülmektedir. Özellikle annesinin dindaşlarının çoğu zaman öncelenmesinde etkili olmuştur. Babasının annesine duyduğu derin sevgi hem annenin dinine mensup insanların ayrıcalıklı olmasını sağlamış hem de kızının aile bağlarına verdiği önem bu insanları devlet kademelerinde üst sıralara taşımıştır. Azîz-Billâh döneminde üst düzey devlet kademelerinde zimmîlerin istihdam edilmesi ve bazı önemli görevlerin onlara tahsis edilmesi Müslüman halk tarafından hoşnutsuzluk ile karşılanmış ve bu durum halifeye bir mektup ile bildirilmiştir. Azîz-Billâh muhtemelen Müslüman halkın halifesi-imamı olması sebebiyle ayrıca Şî-İsmâîlî mezhebinin çıkarlarını öncelemek adına zimmî yöneticilerin takibi gerçekleştirilmiş ve bazılarının görevlerinden hal edilmesi üstelik tutuklanması ile bu durum sonuçlandırılmıştır. Tutuklananlar içinde vezir İsa b. Nastûrûs da vardı.¹⁶ İsa b. Nastûrûs böyle bir olay karşısında Sittülmülk ile görüşmüş ve ondan yardım istemiştir. Bu durumu bir sorun olarak gören Sittülmülk babasının üzerindeki etkisini kullanarak zimmîler için alınan kararın değişmesi için çabalamış ve neticede Azîz-Billâh divanlarda Müslümanlara da görev verilmesi şartıyla İsa b. Nastûrûs'u serbest bırakmış, görevine iade etmiştir.¹⁷ Böyle bir durumda İsa b. Nastûrûs gibi bir devlet adamının, sorunun çözümünde başvurduğu kişinin bizzat halifenin kızı olması, bir taraftan ikili arasında bir bağ olduğunu diğer taraftan da Sittülmülk'ün yönetiminde etkin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İsa b. Nastûrûs'un Sittülmülk'e duyduğu hürmet¹⁸ halife kızının devlet görevlileri nazarında konumunu göstermektedir.

Sittülmülk'ün annesi 385/995 yılının Şevval/Kasım ayının ortasında vefat etti. Bu vefat hadisesi sırasında yaşananlar anne-baba-kızı arasındaki bağlılığı göstermesi bakımından önemlidir. Azîz-Billâh Suriye'ye geçmek ve nihai hedef olan Irak bölgesini almak için Bilbeys'te¹⁹ sefer hazırlığı içindeydi. Bilbeys'e

¹³ Antakî, *Târîhu Yahya*, s. 373; P. Walker, a.g.m., s. 31-32.

¹⁴ İnan, a.g.e., s. 81.

¹⁵ Cengiz Tomar, "Sittülmülk", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 276.

¹⁶ İbn Zâfir, a.g.e., s. 41; İnan, a.g.e., s. 81.

¹⁷ İbn Zâfir, a.g.e., s. 41; İnan, a.g.e., s. 81.

¹⁸ İbn Zâfir, a.g.e., s. 41.

¹⁹ Bilbeys, Mısır'da bir şehir olup, Suriye yolundan Mısır'a gidildiğinde Fustat'a on fersahlık bir mesafede yer almaktadır. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, C. I, Dâru's-sadr, Beyrut 1977, s. 479.

gelmeden önce maiyetinde es-Seyyidetü'l-Azîziyye ve kızı da vardı.²⁰ Askeri ve stratejik planların yapıldığı sırada es-Seyyidetü'l-Azîziyye çadırda öldü. Halife ve kızının refakati ile naaşı saraya getirildi. Azîz-Billâh cenaze namazını kıldırdı. Sarayda aile türbesine defnedildi.²¹ Cenaze işlemleri yüksek bir harcamaya neden oldu. 10.000 dinara mal olan merasimde cenazeyi yıkayan kadın naaşın üstündeki her şeye sahip oldu. Bunlar 6000 dinar değerindeydi. Sonraki yedi gün içinde fakirlere 2000 dinar dağıtıldı. Mezar başında Kur'an okuyan kişilere 3000 dinar verildi. Kadının mezarı başında onu öven bir grup şaire 500 dinar verildi. Azîz-Billâh sefer hazırlığı içinde olan ordusunun yanına dönerken Sittülmülk annesinin mezarında kaldı ve bir ay kadar yas tuttu. Babası da daima onu ziyaret etti.²² Babasının hilafeti boyunca Sittülmülk güç ve zenginliğinden bir şey kaybetmedi. Aksine süreç ilerledikçe gücünü ve zenginliğini artırmaya devam etti. Öyle ki babasının ölümünden sonra hilafete geçecek kişinin belirlenmesi için faaliyetlerde bulundu.

Azîz-Billâh döneminde sözü dinlenen bir kadın olmasının belki de en önemli sebebi babasının annesine duyduğu derin sevgidir. Bu derin sevgi Sittülmülk'ün devlet yönetme tecrübesi kazanmasında etkili olan bir araçtı. Dahası babanın kızı için başkentte bir saray tahsis etmesi kızına mahsus bir muhafız birliği kurması²³ Azîz-Billâh nazarında kızının önemini göstermektedir. Sittülmülk'ün Fâtımî tarihinde kıymetli bir yere sahip olmasının sebebi onun bir halife kızı olmasından doğan avantajları doğru bir şekilde kullanmasındandır.²⁴

Hâkim-Biemrillâh Dönemi

Azîz-Billâh'ın bir iddiaya göre aynı anneden bir iddiaya göre farklı anneden olan iki çocuğu Sittülmülk ve hilafet makamına geçtiğinde Hâkim-Biemrillâh lakabı ile tanınan Ebû Alî el-Mansûr b. el-Azîz, babalarının öldüğü zamanda hilafet konusunda karşı karşıya geldiler.

Sittülmülk, babasının 386/996 yılında Bilbeys'te vefat etmesi üzerine gizlice maiyeti ile saraya geldi. Onun daha babasının vefatı üzerinden bir müddet geçmeden acele ile saraya gitmesinde temel sebep yeni halifenin seçimiydi. Çünkü Azîz-Billâh vefat etmeden önce sekiz yaşındaki oğlu Hâkim-Biemrillâh'ı veliyet tayin etmişti. Bu küçük çocuk babası vefat

²⁰ İbn Müyesser, *a.g.e.*, s. 170.

²¹ İbn Müyesser, *a.g.e.*, s. 172.

²² İbn Müyesser, *a.g.e.*, s. 172; P. Walker, *a.g.m.*

²³ el-Makrizî, Takıyyüddin Ebû'l-Abbâs Ahmed B Ali, *El-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi-Zikri'l-Hıtat Ve'l-Âsâr = El-Hıtatü'l-Makriziyye*, Thk. Selim Muhammed, C. II, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 2021, s. 377.

²⁴ Cortese- Calderini, *a.g.e.*, s. 52.

ettiğinde on bir yaşına gelmişti ve babasının atadığı Ebü'l-Fütûh el-Bercevân himayesindeydi.²⁵ Sittülmülk kardeşi Hâkim-Biemrillâh'ın halife olmasını istemiyordu. Onun yerine amca oğlu Abdullah b. Muizz'i hilafet makamına geçirmek istiyordu.²⁶ Sittülmülk'ün bir gece vakti maiyeti ile üstelik muhafız birliği yanındayken saraya geldiğini haber alan Ebü'l-Fütûh Bercevân bunu bir darbe olarak düşünmüş ve bahçede oyun oynayan veliahtın yanına gelerek etek öpüp saygısını göstermiş küçük yaştaki veliahtı devlet erkanına tanıtarak halifelikliğini ilan etmiştir.²⁷

Sittülmülk, devlet idaresinde önemli bir adım olan halife seçiminde, Ebü'l-Fütûh el-Bercevân'ın girişimi ile bertaraf edilmiş oldu. Azîz-Billâh'ın oğlunun eğitimini emanet ettiği ve üstad unvanını kullanan Ebü'l-Fütûh Bercevân, halifenin kızını sarayda kontrol altında tutarak mutlak gücü eline aldı. Kaynaklarda olayların olduğu zaman diliminde Sittülmülk'e dair bilgilerin olmaması onun hilafet etrafında dönen bu gelişmeler karşısında herhangi bir girişiminin olmadığı kendi sarayına çekildiği şeklinde yorumlanabilmektedir. Ancak bir kayda göre ise Ebü'l-Fütûh Bercevân'ın Sittülmülk'ü Kahire'de sarayında bin atlıının korumasında hapsedtiği zikredilmiştir.²⁸

Sittülmülk, 9 Şaban 387/17 Ağustos 997 yılında kardeşinin hilafetini tebrik etmek amacıyla küçük halifeye bazı hediyeler göndermiştir. Biri yaldızdan biri sırçadan geri kalanı altından olmak üzere otuz eyerli at göndermiştir. Buna ilave olarak dizginli yirmi katır, on tanesi sekâlibeden olan 50 hizmetli 100 adet kıyafet, yaldızlı bir taç, kokularla dolu bir sepet hediye etmiş, farklı ağaçların dikili olduğu bahçeyi de emrine vermiştir.²⁹ Henüz çocuk yaşında olan ve hilafete geçişinin yaklaşık birinci yılını tamamlayan halife için bu hediyeler yekûn açısından fazlaydı. 389/999 yılında Hâkim-Biemrillâh'tan da Sittülmülk'e bazı iktalar verildi. Mısır'ın çeşitli yerlerinde yılda 100.000 dinara ulaşan mülkler, araziler, kiralılar tahsis edilmesi dönemin şartları içinde büyük bir hediyeye karşılık gelmekteydi.³⁰ Halifelikliğin daha ilk yıllarında devlet içinde tam bir kontrole sahip olan kardeşinden böyle bir hediye almak Hâkim-Biemrillâh için iki manaya gelebilir. Birincisi Sittülmülk'ün bu hediyeler ile aslında yerine başka birini geçirmek istediği kardeşi ile iyi bir ilişki kurmak istemesi ikincisi Ebü'l-Fütûh Bercevân kontrolündeki kardeşini

²⁵ Mustafa Öz, "Hâkim-Biemrillâh", *DİA*, C. XV, İstanbul 1997, s. 199.

²⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 74.

²⁷ Makrizî, *İttiazü'l-Hunefâ*, C. I, s.291; Aydın Çelik, *Fâtümîler Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 2018.

²⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 44; Muhammed Süheyl Takkuş, *Tarihü'l-Fatimiyyin fi Şimali İfrîkiyye ve Mısır ve Biladi ş-Şam: 297-567 H/910-1171 M*, Darü'n-Nefâis, Beyrut 2000, s. 261.

²⁹ Makrizî, *İttiazü'l-Hunefâ*, C. II, s. 15.

³⁰ Makrizî, *a.g.e.*, C. II, s. 33; P. Walker, *a.g.m.*, s. 36.

yanına çekerek yönetimde Ebü'l-Fütûh Bercevân'ın gücünü zayıflatıp kendi otoritesini güçlendirmek istemesiydi.

İki kardeş arasındaki ilişki kimi zaman yardımlaşma şeklinde ortaya çıktı. Hâkim-Biemrillâh'ın bazı konuları çözmeye Sittülmülk'ten yardım aldığı kaydedilmiştir. Buna göre devletin önemli görevlerinde olan Fahd b. İbrahim ve Ebû Zafir Mahmud b. Muhammed adlı iki devlet adamı Suriye bölgesinde para politikalarında bazı usulsüzlükler yapmaya başladılar. Fahd b. İbrahim Hâkim-Biemrillâh'ın tecrübesizliğinden faydalanarak idari ve mali bazı girişimlerle hazine gelirinin artacağını vadediyordu. Ancak Sittülmülk'ün uyarılarını dikkate alan Hâkim-Biemrillâh, Fahd b. İbrahim'i idam ettirdi. Ebû Zafir Mahmud b. Muhammed ise Remle'de aynı vaatlerle para çalmaya başladı ancak Sittülmülk'ün sağladığı bilgiler ile Mahmud da yakalanıp idam ettirildi. Mahmud'un başı Hâkim-Biemrillâh'a yollandı. O da kardeşini çağırarak Mahmud'un başını ona gösterdi. Sittülmülk bu durum karşısında ona teşekkür etti ve hayır duada bulundu.³¹ 396/1005 yılında meydana gelen bu olayda Hâkim-Biemrillâh yaklaşık yirmi yaşlarında genç bir delikanlı iken Sittülmülk yaklaşık otuz yedi yaşında bir kadındı. İkili arasındaki ilişki zamanla olumsuz bir seyir takip etmeye başladı.

Hâkim-Biemrillâh ve Sittülmülk arasındaki ilişkilerin bozulmaya başladığı yılı kaynaklar 407/1017 olarak kaydetmiştir. Bu yılda devletin önemli kademelerinde görev alan iki ismin Sittülmülk ile olan münasebeti Hâkim-Biemrillâh'ı rahatsız etmiş iki isimden biri karara bağladığı davada yanlış hüküm vermesi sebebiyle iki elini kaybetmiştir. Diğer isim dönemin baş dâisi Fârikî'ydî. Hâkim-Biemrillâh'ın Fârikî'ye duyduğu saygı onun kardeşi Sittülmülk'ü sarayında ziyaret etmesiyle son buldu. Gözden düşen Fârikî Sittülmülk ile halife aleyhine iş birliği yapmakla suçlandı ve sonunda idam edildi.³² Hâkim-Biemrillâh artık Sittülmülk'ü hilafeti için bir tehdit olarak görmeye başladı. Fakat hilafetini korumak için attığı adımlar kız kardeşi için fırsat doğuruyordu.

Kardeşler arasındaki sorunu çıkmaza sokan son olay Hâkim-Biemrillâh'ın ölümüne sebebiyet verdiği iddia edilen Sittülmülk hakkındaki gayri ahlaki iddialardır. Hâkim-Biemrillâh halktan şikâyet dilekçelerini toplamak için Mısır topraklarında yaptığı gezide Fustat'ta kendisine bir dilekçe verildi. Dilekçede Sittülmülk'ün sarayına ziyarete gelen devlet erkanından önemli kişiler ile uygunsuz hallerde bulunduğu yazılıydı.³³ Fustat şehrinin muhasara altına

³¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk*, s. 95; Yaacov Lev, "The Fatimid Princess Sitt al-Mulck", *Journal of Semitic Studies*, Cilt: XXXII, S. 2, Oxford 1987, s. 322.

³² P. Walker, a.g.m., s. 37.

³³ İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. VIII, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 1987, s. 129; Makrizî, *İttîâzü'l-Hunefâ*, C. II, s. 115.

alınması ve yakılıp tahrip edilmesinde bu durumun etkili olduğu kaydedilmiştir. Ancak bazı kaynaklarda Fustat şehrinin yakılma sebebi olarak Hâkim-Biemrillâh'ın Mısır'da gezdiği sırada Fustat şehrinden geçerken bulduğu mektupta kendisine yapılan hakaretlere sinirlenmesi kaydedilmiştir. Hakaretlere kayıtsız kalmayan halife zenci askerlere Fustat'ı yakma emrini vermiştir.³⁴ Fakat Fustat'ın yakılma sırasında zencilerin şehir halkına yenildiğini gören Hâkim-Biemrillâh bu durumdan korkmuş olmalı ki Türkleri, Kutâmelileri ve Fustat ahâlisinin önde gelenlerini çağırarak zenci askerlerin yaptıklarıyla bir ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan devlete asi durumuna düşen Fustat ahâlisi de bunun üzerine eman istemişlerdir. Hâkim-Biemrillâh'ın eman metnini minberlerden okutması ile sorun çözülmüş oldu. Ancak kargaşa esnasında Fustat şehrinin üçte biri yakılmış ve yarısı yağmalanmıştır.³⁵

Fustat şehrinde yaşanan bu olay sonrasında Halife kız kardeşinin yanına gelerek dilekçede yazan iddiaları kendisine sordu. Onun gece vakti sarayında erkeklerle buluştuğunun konuşulduğunu belirtti. İbn Zafîr'in kaydıyla "Seni muayene etmesi için bir ebe getirmeye karar verdim. Eğer mesele duyduğum gibiyse, seni öldürürüm; öyle değilse seni hapse atarım" şeklinde tehdit ettiği kaynaklara geçmiştir.³⁶ Makrîzî'de bulunan bilgiye göre ise; Halife kız kardeşinin bu söylentilere cevap vermesini ve ondan masumiyetini ispat etmesini istedi. Eğer aksi bir durum olursa ölümüne hüküm vereceğini söyledi.³⁷

İsmâîlî imamın kızı olan Sittülmülk yine bir İsmâîlî imam olan kardeşi tarafından ahlaksızlıkla suçlanıyordu. Yaklaşık elli yaşında olan hanedan kadınının genç kardeşi tarafından böyle bir muameleye maruz kaldığı için kızgın olması haklı bir tavidir. Bu durum onun, kardeşini öldürme sebebi olarak zikredilmiştir. Saray politikalarından uzak durmayan Sittülmülk, kardeşinin kendisine olan tavrından korkuyordu. Hem gayr-i ahlaki ithamları hem kendisini devlet idaresinden uzaklaştırması Sittülmülk'ün kardeşinden kurtulması gerekliliğini ortaya koydu. Bazı kayıtlar, Sittülmülk'ün kardeşini öldürttüğünü zikretmiştir.³⁸

³⁴ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Müluk ve'l-Ümem*, C. XVI, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1985, s. 139-140; Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed, *Nihayetü'l-Ereb Fî Fünuni'l-Edeb*, Thk. Müfid Kameyha, C. XXVIII, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan t.s., s. 121-122.

³⁵ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl B. Şihâbiddîn Ömer B. Kesîr B. Dav' B. Kesîr El-Kaysî El-Kureşî El-Busrâvî Ed-Dımaşkî Eş-Şâfî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. IX, Mektebü'l-Maarif, Beyrut 1992, s. 10; Çelik, *a.g.e.*

³⁶ İbn Zâfir, *a.g.e.*, s. 57-58.

³⁷ Makrîzî, *İtiâzü'l-Hunefâ*, C. II, s. 115.

³⁸ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, C. XVI, s. 143; Nüveyrî, *a.g.e.*, C. XXVIII, s. 122-123; Takkuş, *Tarihü'l-Fatimiyin*, s. 285.

Hâkim-Biemrillâh'ın ölümünden Sittülmük'ü sorumlu tutan kayıtlara göre; suçlamaların arttığı dönemde Sittülmük, bir gece tebdil-i kıyafet ile Kutâme Berberilerinden Seyfû'd-devle İbn Devvâs ile görüşmüş ve bir suikast tertip etmiştir. Sittülmük, İbn Devvâs'a kardeşinin akılsız yönetimi, istibdadı ve densizliği gibi sebepler ile Hâkim-Biemrillâh'ın ortadan kaldırılmasının gerektiğini belirtmiş ve oğlunun hilafet makamına getirilmesi ile kendisine baş kumandanlık ve vasilik verileceğini vaat ve garanti etmiştir.³⁹ İbn Devvâs, halifenin öldürülmesi için Rezin ve Fellah adlarında bizzat Sittülmük'ün evladı gibi yetiştirdiği iki köleyi görevlendirdi.⁴⁰ Hâkim-Biemrillâh boz eşeğine binmiş Mukattam dağına giderken yolda öldürülmüştür. Halifenin dönüşünün gecikmesi orduyu huzursuz etmiş, Sittülmük'e gelerek halifeyi sormuşlardı. Sittülmük ise kardeşinin kendisine ertesi günü döneceğini yazdığını söylemiş ve ordunun endişelerini gidermişti.⁴¹ İbn Devvâs, halifenin cesedini Sittülmük'ün odasına getirmiş ve cesedi ona göstermiştir. Hâkim-Biemrillâh'ın cesedi Sittülmük'ün odasına gömülmüştür.⁴²

Ordunun huzursuzluğunun farkında olan Sittülmük, sözde halifeyi aramaları için birkaç kişi göndermişti. Halifeyi aramak için gönderilen kişiler Mukattam Dağı'nda halifenin eşeğini ve parçalanmış kıyafetlerini bulup saraya döndüler.⁴³ Bu durum orduya da bildirildi.

Hâkim-Biemrillâh'ın ölümü hakkında meydana gelen spekülasyonların temel sebebi ölümünün hayatı gibi tuhafıklarla dolu olmasından kaynaklıydı. Hâkim-Biemrillâh, Şevval 411/Şubat 1021 ayının bir pazartesi gecesi Mukattam Dağı'nda kaybolmuş ve kendisinden hiçbir haber alınamamıştı. Kaybolduğu gece el-Fukkâî'nin kabri başında sabahlamış sonra iki hizmetkarı ile Hulvan'a uzanan platoda yürüyüşe çıkmıştır. Hizmetkarlarından birisini yolda rastladığı Arap kafilesi ile Beytü'lmâl'e göndermiş onlara armağan verilmesini emretmiştir. Diğer hizmetkar da Hâkim-Biemrillâh'ı kamışlık ile pınarın yanında bırakarak dönmüştür. Halifeden haber alınamaması üzerine Hâkim-Biemrillâh'ın yakın adamları onu aramak için yola çıkmış ve Ufsan'a gelmişlerdir. Burada Hâkim-Biemrillâh'ın bindiği merkebi ve yünden dokuma yedi parça elbiseyi bulmuşlardır. Kolları kesilmiş ve düğmeleri

³⁹ Antaki, *Târîhu Yahyas*, s. 373; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. VIII, s. 129; Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemseddin Yusuf Kızıoğlu, *Mir'atü'z-Zaman fi Tarihi'l-A'yan*, Thk. Muhammed Berekat, Kâmil el-Harrat, Ammar Reyhavi, C. XVIII, er-Risaletü'l-Alemiyye, Dimaşk 2013, s. 289; Makrizî, *İttîâzü'l-Hunefâ*, C. II, s. 115.

⁴⁰ ed- Devvâdârî, Ebû Bekr B. Abdullah B. Aybek, *Kenzü'd-Dürer ve Câmiü'l-Gurer : El-Fâ'ik Sihâhü'l-Cevherî Min Kısmeti Feleki'l-Müşteri: ed-Dürretü's-Seniyye (Mudıyye) Fî Ahbâri'd-Devleti'l-Fâtumiyye.*, Thk. Selâhaddin el-Müneccid, C. VI, Kahire 1961, s. 301.

⁴¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. VIII, s. 131.

⁴² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, C. XVIII, s. 292.

⁴³ Nüveyrî, *a.g.e.*, C. XXVIII, s. 123.

çözülmemiş halde bulunan elbisesinin üzerinde bıçak izleri rastlanmıştır. Halifenin yakın adamları şahit oldukları durum ve ellerindeki kanıtlar ile saraya geri dönmüşler ve onun öldüğüne kani olmuşlardı.⁴⁴ Hâkim-Biemrillâh'ın ölümünde kardeşinin bir dahli olmadığına dair bir kayıt daha mevcuttur. Kayda göre 415/1024 yılında Muharrem/Mart ayında halifenin ölümünden sorumlu olduğunu itiraf eden bir adam elinde Hâkim-Biemrillâh'ın başının bir parçası ve baş süsü olduğu halde saraya geldi. Onu Allah ve din gayesi uğruna bir hançer ile öldürdüğünü itiraf etti.⁴⁵

Sittülmülk, halifenin ölümü ile devlet idaresine tam olarak müdahale etmeye başladı. Kardeşinin hilafet makamına geçmesini istememesine rağmen buna engel olamamış ancak onun ölümü ile kardeşinin oğlunu hilafet makamına geçirmişti.

Naibelik Dönemi

Hâkim-Biemrillâh'ın ölümünde dahli olup olmadığı tarihi kaynaklardaki bilgilerden tam olarak anlaşılmayan Sittülmülk, kardeşi sonrası devlet idaresini tekrar eline aldı. Onun kısa bir sürede devletin işlerinde tam bir kontrol sağlaması Hâkim-Biemrillâh döneminde gücünden fazla bir şey kaybetmediğini göstermektedir. Bir iki itiraz dışında onun istediği şekilde yeğeni için biat alınmıştır.

Hâkim-Biemrillâh imamet-hilafet silsilesine aykırı olarak kendi oğlunu veliaht tayin etmekten imtina edip 404/1013 yılında Abdullah el-Mehdî'nin torunu İlyas b. Ahmed'in oğlu olan amcazadesi Abdürrahim b. İlyas'ı kendinden sonra halife namzeti olarak gösterdi.⁴⁶ Veliaht tayin ettiği amcazadesi Şam valisiydi. Sittülmülk bu atamayı yok sayarak yerine Hâkim-Biemrillâh'ın oğlu Ebû Hasan Ali'yi Zâhir-Lii'zâzidîmillâh adıyla halife olarak atadı. Sittülmülk için bu tayin anlaşılırdır. Çünkü Hâkim-Biemrillâh'ın saltanatının son yıllarında kendi sarayında kardeşinin oğlunu ve annesini koruma altına almıştı. Aslında bu korumanın sebebi Hâkim-Biemrillâh'ın kadınlara karşı zalimane bir tutum içinde bulunmasıdır.⁴⁷ Bu koruma yalnızca can güvenliğini kapsamamaktaydı. Sittülmülk, hilafet makamı için bir veliaht yetiştirmeye başlamıştı. Yaşadığı sarayda annesini ve yeğenini koruması

⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. IX, s. 10; Sinan Alptekin, *El-Hâkim-Biemrillah Devri Fâtîmî tarihi (386-411/996-1021)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, s. 72.

⁴⁵ P. Walker, a.g.m..

⁴⁶ Nüveyrî, *a.g.e.*, C. XXVIII, s. 203; Farhad Daftary, *İsmâîliler Tarihleri ve Öğretileri*, çev. Ahmet Fethi, Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti, İstanbul 2007, s. 293.

⁴⁷ Lev, a.g.m., s. 323.

altına alıp bizzat ilgilenerek yeğenini eğitmişti.⁴⁸ Kardeşinden sonra hilafet makamına geçecek kişiyi kendi istediği gibi yetiştirdi. Hâkim-Biemrillâh'ın hilafet makamına geçmesini engelleyemedi fakat sonraki halifeyi hem eğitti hem de naibesi olarak halife ilan etti.

Sittülmülk, hilafet değişiminde bir sorun meydana gelmemesi için biatın ilk aşamasında devlet bürokratları ve ordu komutanlarına hediyeler, atiyeler gönderdi.⁴⁹ Devlet adamlarının ve ordu komutanlarının kendisine duydukları saygı işlerin istediği gibi gitmesini sağladı. Yeni halife hakkında kimseden itiraz gelmemişti. Ancak Hâkim-Biemrillâh'ın kaybolmasından 40 gün sonra Zâhir-Lii'zâzîdînellâh için düzenlenen biat merasiminde Hâkim-Biemrillâh'a bağlı olan Türk gulamı biat törenine itiraz etti. Onun iddiası "*Efendimin başına gelenleri öğrenene kadar biat etmeyeceğim*"di. Onun bu itirazı devlet kademesi tarafından hoşgörü ile karşılanılmaktan uzaktı. Türk gulam bu sözleri üzerine yakalandı yüzüstü sürüklenip Nil nehrinde boğduruldu.⁵⁰ Önceki halifeye ne olduğunu sorgulayan bir gulamın başına gelenler korkunun hızlı bir şekilde yayılmasına sebep oldu ve kimse artık itiraz edemez hale geldi.

Sittülmülk, bu olumsuz durum akabinde herhangi bir direnişin ortaya çıkmaması ve kardeşinin hala hayatta olabileceği iddialarını yok etmek için naibelik vazifesi ile devlet yönetimini ele aldı ve yeğenin vasisi haline geldi. Yeğeni on altı yaşındaydı.⁵¹ Kardeşi Hâkim-Biemrillâh'tan sonra bir kayda göre üç yıl⁵² bir kayda göre dört yıl⁵³ başka bir kayda göre 5 yıl 8 ay⁵⁴ devlet işlerini yürüttü. Ölümüne kadar etkili bir yönetim içinde bulundu ve ölümünde şöyle bir not kaydedildi: "Bir kadın olmasına rağmen erkeklerin koruyucusu olmuştu."⁵⁵

Sittülmülk'ü biat alındıktan sonra bekleyen iki önemli olay vardı. Biri kardeşinin velayet tayin ettiği amcazadesi diğeri kardeşini birlikte öldürdüğü iddia edilen İbn Devvâs sorunu. Amcazade Abdürrahim b. İlyas'ı bertaraf etmek için bütün gücünü ve nüfuzunu kullandı. Abdürrahim b. İlyas'ı bir şekilde Şam'dan Kahire'ye getirtip tutuklattı ve hapse attırdı.⁵⁶ Ancak bazı

⁴⁸ Daftary, *İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri*, s. 300; Nihat Yazılıtaş, *Fâtımî Devleti Tarihi*, Kriter Yayınları, İstanbul 2010, s. 152.

⁴⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. VIII, s. 131; Nüveyrî, *a.g.e.*, C. XXVIII, s. 123.

⁵⁰ Makrizî, *İttiazü'l-Hunefâ*, C. II, s. 125.

⁵¹ Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer ve Câmiü'l-Gurer*, C. VI s. 314.

⁵² Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C. XI, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996, s. 439.

⁵³ İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun el-Hadrami el-Mağribî, *Târîhu İbn Haldun = Kitâbü'l-İber ve Divanü'l-Mübtede ve'l-Haber Fî Eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve Men Asarahum Min Zevi's-Sultani'l-Ekber*, C. IV, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2000, S. 78.

⁵⁴ Makrizî, *İttiazü'l-Hunefâ*, C. II, s. 174.

⁵⁵ P. Walker, *a.g.m.*

⁵⁶ Nüveyrî, *a.g.e.*, C. XXVIII, s. 203.

kayıtlar Abdürrahim b. İlyas'ın Tinnis'te tutuklandığını kaydetmiştir.⁵⁷ Sittülmülk'ün, kendi ölümünden kısa süre önce onu zehirleterek öldürttüğü de rivayet edilmiştir.⁵⁸ Farhad Daftary, ölümünün bilinmeyen koşullar altında olduğunu zikretmiştir.⁵⁹ Veliâht meselesinde farklı bir bilgi de şu şekildedir: Hâkim-Biemrillâh'ın iki ayrı veliaht bıraktığı bu iki varisin de bertaraf edilip birinin zindana atıldığı, diğ erinin Şam'dan getirilip intihar etmesi istenmiştir.⁶⁰

Diğ er sorun İbn Devvâs sorunu ydu. Yeni halifenin biat töreninde yaşananlar ve Hâkim-Biemrillâh'ın ölümüne dair ortaya çıkan şüpheler devlet yönetiminde Sittülmülk'ü zora sokacak hadiselerdi. Bir nevi kendi üzerinden şüpheleri atmak için eski halifenin ölümüne dair kendisiyle birlikte adı geçen Kutâme Berberisi İbn Devvâs'ı ortadan kaldırmak istedi. Sittülmülk İbn Devvâs'ı yanına çağırarak "Memleketin bütün işlerini sana havale etmek istiyoruz. İktânı da artıracamız seni hil'atle şereflendireceğ iz bu iş için bir gün tayin et." dedi. İbn Devvâs böyle bir ihsan karşısında herhangi bir şeyden şüphelenmedi aksine yer öpüp dua ederek minnettarlığını gösterdi. Sittülmülk gün tayin edildiğ inde İbn Devvâs'ın da iç inde bulunduğ u kumandanları saraya çağır dı. Kumandanlar geldiğ inde saray kapılarını kapattırdı. Sonra İbn Devvâs'a bir hizmetçi gönderdi ve hizmetçinin "Kumandanlara 'bu sizin efendinizin katili için hazırlanmış bir plandır.' demesini ve İbn Devvâs'ın boynunu uçurmasını emretti. Hizmetçinin emri yerine getirmesi ile Sittülmülk hem kardeşinin katilini bulduğ unu ilan etmiş hem de sonraki süreçte sorun çıkaracak birini ortadan kaldırtmıştır.⁶¹

Sittülmülk'ün uğraştığı diğ er bir sorun Hâkim-Biemrillâh'ın hilafet zamanında Halep'e atadığı Salih b. Mirdas'tı. Hâkim-Biemrillâh'ın ölümünü kabul etmeyerek yeni halifeye isyan girişimi iç inde bulunan bu devlet adamı Sittülmülk'ün devlet erkânı üzerindeki etkisiyle tutuklanıp idam ettirilmiştir.⁶² Son olarak da ülke idaresini ele almak için 'Ammar b. Muhammed'in ölüm emrini vermiştir.

Yaklaşık dört yıllık mutlak yönetiminde Sittülmülk'ün ele aldığı sorun kardeşinin koyduğ u yasaklardı. Bu yasaklar, kendi iç inde çelişmesi insani açıdan aş ağılayıcı olması ve uygulanması zor olması sebebiyle halk tarafından

⁵⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, C. XVIII, s. 292.

⁵⁸ Nüveyrî, *a.g.e.*, C. XXVIII, s. 285.

⁵⁹ Daftary, *İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri*, s. 300.

⁶⁰ Michael Brett, *Fâtımî İmparatorluğ u: Ortadoğ u, Afrika ve Akdeniz'de İktidar Mücadelesi*, çev. Fatih Yücel, Kronik Yayınları, İstanbul 2021, s. 225-226.

⁶¹ Antâkî, *Târîhu Yahya*, s. 373; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. VIII, s. 131; Nüveyrî, *a.g.e.*, C. XXVIII, s. 128.

⁶² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, C. VIII, s. 69.

memnuniyet ile karşılanmamıştı. Sittülmülk her ne kadar yönetimden uzak tutuluyor olsa da halkın hoşnutsuzluklarının farkındaydı. Bu nedenle halkı zora sokan ve devlete fayda vermeyen yasakları kaldırdı.⁶³ Kadınları ev hapsinden kurtardı ve kısmen ibadethaneleri yeniden inşa ederek Yahudilerin ve Hıristiyanların eski statülerini iade etti. Mali sistemi ve ticari vergileri düzenledi.⁶⁴ Bizans ile görüşmeleri yeniden başlattı.⁶⁵

Halkın iyiliğini düşünen naibe, vergileri Hâkim-Biemrillâh'tan önceki durumuna geri götürdü. Maaş ve erzak da kendisine verilen kısımdan zarurî ihtiyaçlar dışındakileri kesti. Hâkim-Biemrillâh'ın kendisine verdiği kilise vakıflarını haraç ve aşardan çıkardı.⁶⁶

Devlet ileri gelenlerine hediyeler dağıttı ve orduda gerekli gördüğü rütbeleri yükseltti.⁶⁷ Döneminde göreve getirdiği kişileri liyakat temeline göre seçti ve önemli devlet adamlarına görevler verdi.⁶⁸

Ahlaklı, dinine bağlı bir kadın⁶⁹ olan Sittülmülk kadınların en dâhisi ve en yeteneklisi şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁰ Yönetiminde ülkede bolluk ve bereket olduğu, hazinenin dolduğu, çeşitli malların ülke ticaretine dahil olduğu kaydedilmiştir.⁷¹ Devlet ileri gelenlerinin bile onun görüşü dışında farklı bir görüş beyan etmediği ve isteklerini öncelikledikleri belirtilmiştir.⁷²

Sonuç

Fâtımî Devleti'nde kadınlar, normalde siyasetten dışlanmış, ancak sosyal ve ekonomik hayattan soyutlanmış değildiler. Fâtımî ailesine mensup olmaları devlet işlerini yakından takip etmelerinde kolaylık sağladı. Ancak bu kadınlar içinde Sittülmülk bu sınırların ötesine geçti. Yönetimi elinde bulundurmak istediğinde kardeşinin ardında bıraktığı kötü izlenim onun için bir avantaja dönüşmüştü. Tarihçilerin ifadesiyle dengesiz ve baskıcı bir yönetim sergileyen Hâkim-Biemrillâh bürokrasiyi ve halkı bıktırmıştı. Bu siyasi kargaşa ve çıkmazda Sittülmülk kardeşinin ölümünü fırsata çevirerek yeğenini tahta geçirdi ve kendisini vasi tayin etti. Böyle bir durumda devletin

⁶³ Sibt İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, C. XVIII, s. 292.

⁶⁴ İbn Tağrıberdi, Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf b. Tağrıberdi, *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, C. IV, Dârü'l-Küttübi'l-Mısriyye, Kahire 1939, s. 193; Makrizî, *İttiâzü'l-Hunefâ*, C. II, s. 174; Lev, *a.g.m.*, s. 327-328.

⁶⁵ Daftary, *İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri*, s. 301.

⁶⁶ Antâki, *Târîhu Yahya*, s. 373.

⁶⁷ Nüveyrî, *a.g.e.*, C. XXVIII, s. 128.

⁶⁸ Makrizî, *İttiâzü'l-Hunefâ*, C. II, s. 174.

⁶⁹ Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer ve Câmiü'l-Gurer*, C. VI, s. 300.

⁷⁰ Nüveyrî, *a.g.e.*, C. XXVIII, s. 129.

⁷¹ Makrizî, *İttiâzü'l-Hunefâ*, C. II, s.174.

⁷² Nüveyrî, *a.g.e.*, C. XXVIII, s. 129.

yönetici unsurlarından herhangi bir muhalefetle karşılaşmamış olması sürpriz olmamalıdır.⁷³ Çünkü Hâkim-Biemrillâh'ın baskıcı yönetiminde devletin idari işlerinde yaşanan aksaklıklar ve kriz, üst düzey bürokratları onunla iş birliği yapmaya hazır hale getirdi. Böylece babasının hilafeti döneminden itibaren bürokratik ve siyasi nüfuz elde eden, seçilecek halifeyi tayin etmek isteyen Sittülmülk ilk denemesinde başarısız olsa da ikinci denemesinde kendi yetiştirdiği namzedi hilafet makamına getirmiş oldu. Onun siyasi hayattaki duruşu ve istediğini elde edişi Fâtîmî kadınları arasında özel bir mevkiye yükselmesini ve tarihçilerin adından söz etmesini sağladı.

Kaynakça

- Alptekin, S., *el-Hâkim-Biemrillah Devri Fâtîmî Tarihi (386-411/996-1021)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.
- Antaki, Ebü'l-Ferec Yahyâ b. Saîd b. Yahyâ, *Târîhu Yahya b. Saîd el-Antaki*, Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Jarrous Press, Trablus 1990.
- Brett, M., *Fâtîmî İmparatorluğu Ortadoğu, Afrika ve Akdeniz'de İktidar Mücadelesi*, çev. Fatih Yücel, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.
- Cortese, D.-Calderini, S., *Women and the Fatimids in the World of Islam*, Edinburgh University Press, Edinburg 2012.
- Çelik, A., *Fâtîmîler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.
- Daftary, F., *İsmâîlîler Tarihleri ve Öğretileri*, çev. Ahmet Fethi, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, İstanbul 2007.
- Devâdârî, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devadari, *Kenzü'd-Dürer ve Câmiü'l-Gurer: El-Fâ'ik Sihâhü'l-Cevherî Min Kısmeti Feleki'l-Müşterî: Ed-Dürretü's-Seniyye (Mudıyye) Fî Ahbâri'd-Devleti'l-Fâtımiyye*, Thk. Selâhaddin el-Müneccid. C. IV, Kahire 1961.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun el-Hadrami el-Mağribi, *Târîhu İbn Haldun = Kitâbü'l-İber ve Divanü'l-Mübtede ve'l-Haber fî Eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve Men Asarahum Min Zevî's-Sultani'l-Ekber*, C. IV, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2000.
- İbn Hammad, Ebû Abdullah b. Hamadu Muhammed b. Ali İbn Hammad es-Sanhaci, *Ahbâru Müluki Beni Ubeyd ve Siretuhum*, Thk. Tihâmî Nakra- Abdülhalîm Uveys, Dâru's-sahve, Kahire 1981.

---

⁷³ Lev, a.g.m., s. 328.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, C. VIII, Mektebü'l-Maarif, Beyrut 1992.
- İbn Müyesser, Ebû Abdillâh Tâcüddîn Muhammed b. Alî b. Yûsuf b. Müyesser, *el-Münteka Min Aĥbâru Mısr*, Thk. Eymen Fuad Seyyid, Kahire 1981.
- İbn Taĥriberdî, Ebü'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf b. Taĥriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kahire*, C.IV, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1939.
- İbn Zâfir, *Aĥbârü'd-Düveli'l-Munĥaĥı'a*, Thk. A. Ferre, Kahire 1972.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, *El-Muntazam fî Tarihi'l-Müluk ve'l-Ümem*, C.XV, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1985.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *el-Kâmil fî't-Tarih*, C. VIII, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 1987.
- İbnü'l-Kalânîsî, Ebü Ya'la Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed et-Temimi, *Târîhu Dımaşk*, Thk. Süheyl Zekkar, Dârü'l- Hassan, Dımaşk 1983.
- İnan, Muhammed Abdullah, *El-Hâkim Biemrillah ve Esrarü'd-Da'veti'l-Fatımiyye*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1983.
- Lev, Y., "The Fatimid Princess Sitt al-Mulk", *Journal of Semitic Studies*, C. XXXII, S. 2, Oxford 1987, s. 319-328.
- Makrizî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, *İttiazü'l-Hunefâ Bi-Aĥbari'l-Eimmeti'l-Fatımiyyin el-Hulefâ*, C. I-II, el-Meclisü'l-Ala li's-Şuuni'l-İslamiyye, Kahire 1996.
- Makrizî, Takıyyüddin Ebü'l-Abbas Ahmed b Ali, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi-Zikri'l-Hıtat ve'l-Âsâr = el-Hıtatü'l-Makriziyye*, Thk. Selim Muhammed, C. II, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 2021.
- Makrizî, Takıyyüddin Ebü'l-Abbas Ahmed b Ali, *Kitâbü'l-Mukaffa'l-Kebîr*, Thk. Muhammed Ya'lavi, C. III, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1991.
- Mernissi, F., *The Forgotten Queens Of Islam*, çev. Mary Jo Lakeland, The University of Minnesota, Minnesota 1990.
- Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed, *Nihayetü'l-Ereb fî Fünuni'l-Edeb*, Thk. Müfid Kameyha, C. XXVIII, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan t.s.
- Öz, M., "Hâkim-Biemrillâh", *DİA*, C. XVI, İstanbul 1997, s. 199-201.
- Özaydın, A., "Bercevan", *DİA*, C. V, İstanbul 1992, s. 483.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemseddin Yusuf Kızıoĥlu, *Mir'atü'z-Zaman fî Tarihi'l-A'yan*, Thk. Muhammed Berekat, Kâmil el-Harrat, Ammar Reyhavi, C. XVIII, er-Risaletü'l-Alemiyye, Dımaşk 2013.

- Takkuş, M. S., *Tarihü'l-Fatımiyyin Fi Şimali İfrıkiyye ve Mısır ve Biladi'ş-Şam: 297-567 H / 910-1171 M.*, Darü'n-Nefâis, Beyrut 2000.
- Tomar, C., "Sittülmülk", *DİA*, 37, İstanbul 2009, s. 276-277.
- Walker, J., "Sitt-ül-Mülk", *İA*, C. X, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978, s. 721-722.
- Walker, P., "The Fatimid Caliph al-'Aziz and His Daughter Sitt al-Mulk: A Case of Delayed but Eventual Succession to Rule by a Woman", *Journal of Persianate Studies*, S. 4, Brill 2011, s. 30-44.
- Yâkût El-Hamevî, Şihabüddin Yakut b. Abdullah (626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân*, C. I, Daru's-sadr, Beyrut 1977.
- Yazılıtaş, N., *Fâtîmî Devleti Tarihi*, Kriter Yayınları, İstanbul 2010.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C. XI, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996.
- Ziriklî, Hayrettin "ez-Zâhir el-Fâtîmî", *el-A'lâm: Kâmûsü Terâcim*, Thk. Züheyr Fethullah, C. V, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 2002.

